

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Баташевої Наталії Іванівни
«Формування емоційної сфери соціально депривованих дошкільників
із затримкою психічного розвитку»,
представленої на здобуття
наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія

Входження України у європейський освітній простір супроводжується змінами у психологічній теорії й освітній практиці. Невпинний процес впровадження новітніх технологій і оновлення освітньої галузі в цілому висуває підвищені вимоги до надання спеціальної корекційної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, що стосуються ефективності навчання дитини, формування її пізнавальної активності і самостійності, здатності до саморегуляції, самоосвіти та ін. Саме у межах цієї парадигми, особистість розглядається як творець власної діяльності, активний самодетермінований суб'єкт, здатний до самоудосконалення та самоактуалізації. Це дає підставу вважати, що дослідження Н.І. Баташевої, спрямоване на пошук продуктивних шляхів подолання низького рівня ефективності соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами і передумов становлення їхньої особистості, виконується в контексті новітніх теоретико-методологічних підходів, має наукову новизну та теоретичне значення як для спеціальної психології, так і психології особистості.

У дисертаційному дослідженні автором проведено ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми емоційної сфери з позицій різних наукових підходів та концепцій, за результатами якого встановлено специфіку її функціональності, розкрито значення рівня сформованості емоційної сфери дитини, як передумови її успішної соціальної адаптації, вплив соціально-психологічних умов життєдіяльності дитини на розвиток емоційної сфери.

Відтак, Н.І. Баташевою констатовано, що умови соціальної депривації істотно ускладнюють формування особистості дітей з типовим психічним

розвитком; при затримці ж психічного розвитку вони стають особливо відчутними як у сфері когнітивного функціонування, ускладнюючи його в цілому, так і при формуванні навичок соціального досвіду, а згодом спричиняють труднощі соціальної інтеграції.

Слід зазначити, що на основі комплексу теоретичних та методологічних положень здобувачка розробила методологію дослідження та вибудувала стратегію розв'язання окреслених завдань. Ґрунтуючись на принципах діяльнісного, поведінкового та психодинамічного наукових підходів Н.І. Баташева окреслила емоційну сферу як складне явище психіки, пов'язане з різними властивостями та процесами, як процесу, що забезпечує інтенсивність та рефлексивність виникнення емоцій і як систему, яка складається з психологічних компонентів (перцептивного, когнітивного, вербального і експресивного), що виконують різні функції на основі диференціювання суб'єктивних потреб.

Дисертантом ґрунтовно представлено результати комплексного експериментального дослідження та з'ясовано особливості емоційної сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку. Важливим є те, що здобуті результати піддавалися кількісній, якісній та статистичній інтерпретації, враховувалися особливості психічного розвитку дітей із ЗПР. У процесі аналізу рівнів сформованості емоційної сфери з'ясовано прояви несформованості емоційної сфери соціально депривованих дошкільників із ЗПР, виявлено недорозвиток когнітивно-афективних одиниць, низький рівень цінностей і емоційних реакцій, недосконалість мимічних і вербальних засобів експресії, обмеженість спілкування з оточуючими, труднощі в опануванні автономною соціальною роллю, що породжує формування негативних особистісних емоційно-ціннісних якостей дитини та негативно впливає на формування її життєвих компетентностей і саморегуляторних стратегій.

На особливу увагу в дисертаційній роботі Баташевої Н.І., як на нас, заслуговує визначення критеріїв сформованості емоційної сфери, до яких

дисертант відносить: сприймання емоцій за експресією; здатність до розуміння та ідентифікацію емоцій; вербалізацію емоцій; відтворення емоцій; уміння виражати емоції у міміці, пантоміміці, мовленні. На цій основі здобувачка визначила показники сформованості емоційної сфери, а саме: узгодженість між компонентами системи емоційної сфери, які забезпечують формування емоційного досвіду дитини; динаміка експресивних дій; адекватність емоційного реагування; розвиток емпатії; емоційна саморегуляція та виразність особистісних особливостей загальної емоційності.

Варто відзначити, що уперше на основі наукового пошуку обґрунтовано теоретико-методичні засади формування емоційної сфери у соціально депривованих дошкільників із затримкою психічного розвитку; здобуто нові якісні характеристики особливостей сформованості емоційної сфери за компонентами та визначено і описано рівні сформованості емоційної сфери у означеної категорії дітей.

Заслужують уваги й розроблені автором теоретико-методологічні основи та результати апробації корекційно-розвивальної програми формування емоційної сфери дітей із ЗПР, завдання якої різною мірою спрямовані на формування компонентів емоційної сфери, збагачення знань про емоції та почуття людей, навичок управління власними емоційними переживаннями, їх розуміння і диференціацію, адекватне використання в соціальній комунікації. Аналіз контрольних зрізів засвідчує, що у дітей із ЗПР експериментальних груп взаємозв'язок між усіма компонентами емоційної сфери значно вищий, що свідчить про їх функціональну залежність.

Порівняння даних констатувального та контрольного експериментів засвідчує наявність позитивної динаміки розвитку емоційної сфери у дітей експериментальної групи, розширення діапазону переживань, збагачення когнітивно-афективних уявлень про емоції та соціальні емоції, стабілізацію емоційного тла настрою, ситуативної емоційної регуляції, зниження частоти вияву негативних емоційних станів. Оцінка ефективності корекційно-розвивальної

програми містить якісний, кількісний та статистичний аналіз, на основі яких засвідчено позитивні зрушення основних характеристик емоційної сфери дошкільників із ЗПР. Якісна характеристика результатів підтвердила, що за умови цілеспрямованого формування емоційної сфери у таких дітей, відбувається якісна зміна в змісті їхніх емоцій, трансформація емоційних переживань, з'являються нові емоції і почуття, спостерігається розвиток інтелектуальних емоцій, які сприяють вдосконаленню пізнавальної та ігрової діяльності.

Таким чином, можна стверджувати, що результати експериментального етапу дослідження переконливо підтвердили ефективність змісту і методичних прийомів, представлених у програмі формування емоційної сфери соціально депривованих дошкільників із ЗПР. Застосування вказаної методики не лише інтенсифікувало процес формування, власне емоційної сфери, а й сприяло особистісному і психосоціальному розвитку дітей, охоплених дослідженням.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в розробленні обґрунтованої і апробованої програми формування емоційної сфери соціально депривованих дошкільників із ЗПР, результати чого серед іншого знайшли своє втілення у стратегії підтримки дітей в освітньому середовищі, представленої у програмі з корекційно-розвивальної роботи «Корекція розвитку. Розвиток особистісної сфери» та програмі розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко».

Результати та основний зміст дослідження висвітлено також у 20 публікаціях, у тому числі 3 статтях у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз.

В цілому робота Баташевої Н.І. відмічається логічною продуманістю і обґрунтованістю побудови експерименту, ретельністю його виконання та обміркованістю підходів щодо організації психолого-педагогічного впливу на формування емоційної сфери соціально депривованих дошкільників із ЗПР. Дисертантка застосовує адекватний цілям і завданням методичний апарат

дослідження: аналіз науково-теоретичних джерел, спостереження, бесіду, анкетування та психодіагностичні методи, статистичні методи обробки даних та ін. Матеріал дисертаційного дослідження викладено логічно й послідовно, проілюстровано таблицями і рисунками. Висновки, подані автором дисертації, свідчать про глибоке бачення проблеми, здатність до обґрунтованої інтерпретації емпіричних даних та їх систематизації.

Автореферат за своїм змістом повністю висвітлює основні положення, логіку дослідження та висновки дисертації.

Загальне оформлення дисертації та автореферату відповідає державним вимогам до оформлення кандидатських дисертацій та публікацій.

Загалом позитивно оцінюючи результати наукового дослідження, вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження та побажання:

1. У теоретичній частині дослідження достатньо глибоко проаналізовано зарубіжні наукові джерела, разом з тим, на нашу думку, дещо менше уваги приділено працям українських науковців, що б підсилило подану інформацію і розширило діапазон проблеми, яка досліджується.

2. У дисертації недостатньо приділено уваги такій суттєвій особливості як мовленнєві порушення у дітей із затримкою психічного розвитку та їх корекції. Оскільки вербалізація якнайтісніше пов'язана з емоціями і недоліки в розвитку одного з цих процесів неодмінно позначаються на інших. Тому видається логічним висвітлення у корекційно-розвивальній програмі поряд з формуванням емоційного спектру регуляції також і формування мовленнєвої регуляції.

3. Потребує переконливішого обґрунтування універсальність запропонованого підходу щодо вивчення та корекції емоційної сфери як у дітей із ЗПР різного генезу, так і у представників інших нозологій дітей з особливими потребами.

4. У тексті дисертації та автореферату мають місце мовно-стилістичні та граматичні огріхи.

У експериментальній частині дисертації досить вдало підібрано і описано методики діагностики і формування емоційної сфери соціально депривованих дошкільників із ЗПР. Втім, думається, що практичну значущість проведеного дослідження розширило б висвітлення поєднаних форм групової та індивідуальної корекційно-розвивальної роботи, що забезпечують формування у дітей із ЗПР емоційної сфери.

Втім, наведені зауваження і побажання істотно не впливають на загальну високо позитивну оцінку кандидатської дисертації Н.І.Баташевої, що є актуальним і оригінальним науковим дослідженням у галузі спеціальної психології, містить цікаві авторські методичні підходи та експериментальні результати. За науковою новизною отриманих результатів, їх теоретичною значущістю, практичним значенням і достовірністю дисертаційна робота відповідає вимогам МОН України, що висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор, Баташева Наталія Іванівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної психології
та медицини, Національний педагогічний
університет імені М.П.Драгоманова

